

פרק ד / ברוריה בן-דוד (וייס)

בשמעם את משפט שלמה השתכנעו כל ישראל "כי חכמת אלקים בקרבו לעשות משפט" (ג, כח). פרקנו פותח במנהל החדש שהקים שלמה, בדומה לכתוב בספר שמואל (שמ"ב ח, טו ואילך) על המלך דוד העושה "משפט וצדקה לכל עמו" ומיד לאחר מכן מסופר על מינויי שרים.

פרק ד' מתאר את ממשלתו של שלמה. ניתנת רשימה של שרי המלכות בימי שלמה ושל שנים עשר הניצבים הממונים על שנים עשר מחוזות המלכות שתפקידם היה לספק את צרכי בית המלך. הפרק פותח בפסוק: "ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל". כבר בראשית ימי מלכותו משך שלמה אחריו בחכמתו הנפלאה את לב כל העם לא כפי שהיה בימי שאול ודוד שבראשית ימי מלכותם התנגדו להם רבים.

מה היה ההסדר החדש שהנהיג שלמה?

שאול המלך הניח את היסוד לצבא קבע. דוד המלך הרחיב את התשתית בבניית אגפים לחילו. שלמה המלך השכיל בחכמתו להקים לראשונה מנהלה אזרחית מסודרת בה חילק סמכויות לניצביו. הוא חילק את הממלכה לשתיים עשרה נפות. רובן חפפו את הגבולות הקדומים של נחלות השבטים.

מה ההבדל בין ניצבים לניצבים?

"ניצבים" היו ממונים על המנהל האזרחי של הממלכה. ו"נציבים" היו ממונים גם על הניהול הצבאי ביטחוני.

את מי העמיד שלמה בראש הנפות?

בראש כל נפה העמיד ניצב שנבחר ע"י המלך, מן השרים הקרובים אליו ולא דווקא מן השבט שחי באותה נפה.

כל אחד מהניצבים חייב היה לכלכל את בית המלך באחד משנים עשר חודשי השנה. הניצבים היו ממונים על גביית מעשר המלך (ש"א ח יא-יז).

מלבד שנים עשר הניצבים הממונים על שנים עשר המחוזות, היה עוד ניצב אחד שהיה ממונה על כל הארץ והוא עזריהו "ועזריהו בן נתן על הנציבים" (פס' ה). שני בניו של נתן היו שרים. עזריהו שעשה רבות להמלכת שלמה על ישראל, ושמו כשם ראש השרים עזריהו בן צדוק הכהן (פס' ב), ששימש בכהונה גדולה כבר בימי דוד (א, ח; ב, לה). וזבוד בן נתן כהן רעה המלך" (פס' ה). ככתוב על חושי הארכי "רעה דוד" (ש"ב טז, טז). "רע המלך" (דה"א כז, לג), תואר של שר שהיה קרוב למלך ויועצו.

גם לבני משפחתו של שלמה ניתנו משרות. שני חתניו שימשו כניצבים בראש הניצבות הרביעית והשמינית.

ברשימת הניצבים חסר ניצב לשבט יהודה (שבטו של מלך). יש הסוברים שלא היה ניצב בארץ יהודה. ויש הסוברים שצריך לצרף לסוף פס' יט את המילה הראשונה בפס' כ כך: "ונציב אשר בארץ יהודה", ללמדנו שגם ביהודה היה ניצב גובה מסים. יש הסוברים שעזריהו היה ממונה על שבט יהודה. המס לא הכביד על ישראל לפחות בשנים הראשונות למלכות שלמה. הכתוב מסיים את הפרק בתיאור פריחה ושפע ששררו בישראל בימי שלמה. "יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרב, אכלים ושתים ושמחים" (פס' כ). לא מצאנו תיאור ייחודי כזה בתקופה אחרת בתולדות ישראל. "ושלום היה לו מכל עבריו מסביב" (ה, ד). כפי שכתוב בקהלת ג, יג: "וגם כל האדם שיאכל ושתה וראה טוב בכל עמלו, מתת אלקים היא". הלשון "כחול אשר על שפת הים" היא מליצה שגורה במקרא לציון ריבוי מופלג. בברכת ה' לאברהם בפרשת העקדה (בר' כב, יז) כתוב: "כי ברך אברך והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים". וביעקב כתוב: "ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרב" (בר' לב, יג).

רוב השרים או הם או אבותיהם שימשו בתפקיד זה כבר אצל דוד וחלק מהם נמנים עם הכוהנים.

עם הראשונים נמנה "המזכיר" יהושפט בן אחילוד (פס' ג). המזכיר שימש באותו תפקיד גם אצל דוד (ש"ב ח, טז = דה"א יח, יט; ש"ב כ, כד). לא ברור מה היה טיבה של משרה זו. יש הסוברים שהיה ממונה על כתיבת פקודות המלך ועל כתיבת המאורעות העיקריים לזיכרון "בספר דברי הימים אשר למלך" (יד, טו; אס' ו, א).

בניהו בן יהוידע פקד על כל צבאות ישראל ובכללם גם על הכרתי והפלתי, שהיה ממונה עליו בימי דוד.

שרי הכהונה צדוק ואביתר (פס' ד) שימשו בכהונה גדולה ונמנו עם שרי המלך. על אביתר סופר בפרק ב' פס' כז כי גרשו שלמה מירושלים וציווהו לגור בענתות. יכול להיות שרשימה זו נערכה לפני הגירוש אז שימשו צדוק ואביתר ביחד. יש סוברים שלאחר זמן מינה שלמה את אביתר לסגנו של צדוק. השר על המס היה אדנירם בן עבדא (פס' ו), הוא אדרם על המס הנזכר ברשימת השרים השנייה של דוד לאחר דיכוי המרידות בימיו (ש"ב כ, כד; מ"א יב, יח), בדה"ב י, יח קורא לו הכתוב הדרם אשר על המס, הוא האריך ימים עד שנרצח בתחילת ימי רחבעם.

אדרם היה ממונה על גיוס כוח אדם מישראל לעבודות ציבוריות שונות.

עם בני השרים נמנים ראש השרים עזריהו בן צדוק הכהן, שני הסופרים אליהרף ואחיה בני שישא, שישא שימש כסופר אצל דוד. ייתכן ששישא הוא כינוי. הכתוב קורא לו שריה (ש"ב ח יז), ולאחר מכן שיא (ש"ב כ כה) ובדברי הימים שושא (דה"א יח טז). הסופרים ניהלו את חליפת המכתבים של המלך וכתבו ספרי הזיכרונות, דברי הימים של המלך ושל הממלכה. משרה זו מזכירה את חליפת המכתבים הגדולה של מלכי כנען הקדמונים עם מלכי מצרים מושליהם, שנמצאו ב"תל אל עמרנה" במצרים בשנת 1888.

עם בני השרים נמנים גם שני בניו של נתן עזריהו וזבוד.

בהלכות מלכים א, ז כתב הרמב"ם: "לא המלכות בלבד, אלא כל השררות וכל המנויין שבישראל ירושה לבנו ולבן בנו עד עולם, שיהיה הבן ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה" (הלכות מלכים א, ז). שלמה שימש בכך דוגמה למלכי בית דוד.

בפרקנו שמות יחידאים במקרא :

בן דקר (פס' ט). לא ציין הכתוב את שם הניצב. קראו על שם אביו שוודאי היה ראש למשפחה מיוחסת.

בן חסד (פס' י). השם חסד יחידאי, אבל יכול להיות שהוא שם מקוצר משם כמו "חסדיה" (דה"א ג, כ).

בן גבר יכול להיות שהיה בנו של גבר בן ארי שהיה ניצב הניצבות השתים עשרה פס' יט.

השם גבר יחידאי אולי קיצור השם גבריאל (דנ' ח, טז ; ט, כא).